RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XOTIN-QIZLAR BANDLIGINI TA’MINLASHNING NAZARIY JIHATLARI

Nurmuxamidova Muxtabar Xasanovna
Guliston davlat universiteti katta o‘qituvchisi

Bugungi kunda dunyoda pandemik vaziyat barqarorlashgan bo‘lsada, sog‘liqni saqlashdan tortib iqtisodiyotgacha, xavfsizlikdan tortib ijtimoiy himoyagacha bo‘lgan barcha sohalarda COVID-19ning xotin-qizlarga bo‘lgan ta’siri, ularning jinsi sababli yanada murakkablashdi. Pandemiya iqtisodiy va ijtimoiy zo‘riqishni kuchaytirgani holda, ayollarga nisbatan turli xil salbiy ta’sirlar (zo‘ravonlik, jinsiy tajovuzlar) soni keskin oshishi kuzatiladi. Bu ta’sirlarning barchasi beqarorlik, mojarolar va favqulodda vaziyatlar sharoitida yanada kuchayadi.

Ayollarning iqtisodiy faollik darajasi jamiyatda samaradorlik va tenglikni ta’minlaganligi sababli, jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti uchun muhim omil sifatida talqin etiladi. Mehnat bozorida ayollarning faollik darajasining oshishi ikki natija, ya’ni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va ayollarning huquq va imkoniyatlarining kengayishini nazarda tutadi. Bu tenglikning ta’minlanishi va inson salohiyatidan samarali foydalanish orqali kambag‘allikni qisqartirishi va iqtisodiy o‘sish uchun imkoniyatlarni kengaytirishi mumkin.

Xalqaro mehnat tashkilotining ma’lumotlariga qaraganda, turli davlatlar kesimida turlicha bo‘lsada, umuman olganda butun dunyoda ayollar va erkaklarning mehnat bozoridagi ishtirokida katta farqlar saqlanib qolmoqda. 2019 yilda jahon bo‘ylab ayollarning iqtisodiy faollik darajasi 48 % bo‘lgan bo‘lsa, erkaklarda bu ko‘rsatkich 75 %ni tashkil etdi, ya’ni dunyo mamlakatlarida 3,5 mlrd. kishini tashkil etgan ishchi kuchining 5 tadan 3 tasini erkaklar tashkil etayapti. Masalan, Norvegiyada ayollarning iqtisodiy faolik darajasi o‘rtacha 61 foizni tashkil qiladi.

Sanoatlashuv va globalizatsiya jarayonlari ta’sirida butun dunyoda ayollarga bo‘lgan munosabat o‘zgarib borib, ularning mehnat bozoridagi o‘rni ham o‘zgarib bormoqda. Lekin ijtimoiy-iqtisodiy hayot qanchalik modernizatsiyalashib borishiga qaramay, ayollar mehnat bozori segmenti boshqa segmentlardan farqli o‘ziga xos xususiyatlarga egaligi saqlanib qolmoqda. Bandlik darajasining beqarorligi va ishsizlikning yuqori xavfi, mehnatga xaq to‘lash darajasidagi farqlar, ishga qabul qilinishi va bo‘shatilishidagi mehnat qonunchiligiga rioya etilmaslik kabilar bunga yaqqol misol bo‘la oladi.

Tadbirkorlik faoliyatida ayollarning ishtiroki ahamiyatli tarzda oshib bormoqda, amerikalik tadqiqotchilar R.Peterson va K.Vermeyerlar bu fenomenni “Jahon miqyosidagi tinch inqilob” deb atashgan edi. Darxaqiqat, oxirgi yillar davomida butun dunyoda ayollar tadbirkorligi keng tus olib, jahon iqtisodiyotiga katta hissa qo‘shayotganini inkor etib bo‘lmaydi. Masalan, AQSh va Kanadada kichik biznesning uchdan bir qismi ayollar qo‘lida, Frantsiyada tadbirkor ayollar erkak tadbirkorlardan 3 marotaba ko‘p, umuman olganda, rivojlangan davlatlarda tadbirkor ayollar tadbirkorlarning 50,2 - 70,5 % foizini tashkil etmoqda. Shu o‘rinda respublikamizda ham ayollar orasida kichik biznes va oilaviy tadbirkorlik sohasining rivojiga alohida e’tibor qaratilib, keng imkoniyatlar ochib berilmoqda. Lekin, kichik biznes va oilaviy tadbirkorlik barcha hududlarda yaxshi yo‘lga qo‘yilgan deb bo‘lmaydi.

Dunyo bo‘yicha kambag‘al aholining 76,5 % qishloqlarda yashashini inobatga olib, ayollar uchun oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish va ulardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish orqali dunyoda kambag‘allik darajasini kamaytirish mumkin. Shuning uchun ham respublikamizda qishloq ayollarining oilaviy tadbirkorligini rivojlantirish va ulardan unumli foydalanish katta strategik ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega hisoblanadi

Jahon miqyosidagi tadqiqotlarda ayollarning mehnat bozoridagi ishtirokining turli jihatlari tadqiq etilmoqda. Ayollar ish bilan bandligini ta’minlashning samarali mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha quyidagi ustuvor yo‘nalishlarda tadqiqotlar olib borilmoqda: ayollar ish bilan bandligi va bu sohada uchraydigan muammolar; mehnat bozorida ayollarning kamsitilishga uchrashining nazariy-uslubiy jihatlari; ayollarning iqtisodiy faollik darajasi bo‘yicha hududiy tafovutlar va ularning sabablari; ayollar mehnat bozoridagi ishtiroki va ularning reproduktiv funktsiyalari orasidagi bog‘liqlik; ayol ishchi kuchining zamonaviy ish o‘rinlari tuzilishi o‘zgarishiga moslashuvini oshirish; virtual ish joylarini joriy etishning samarali va tezkor innovatsion yo‘llarini ishlab chiqish; kasbiy malakalarni oshirishda ish beruvchilarning talablariga asosan malaka oshirish tizimini tashkil etish, farzandlar tug‘ilishi hamda ularning tarbiyasi bilan bog‘liq ayollarning hayotiy tsikl modelini e’tiborga olgan holda, qo‘shimcha ijtimoiy kafolatlarni ta’minlash strategiyalaridan foydalanishning ilmiy asoslarini takomillashtirish va boshqalar.

Mehnat bozorida xotin-qizlarning samarali bandligini ta’minlash va raqobatbardoshligini oshirishning nazariy-amaliy asoslarini yaratish asosida quyidagi vazifalarni belgilaydi:

-mehnat bozorida xotin-qizlarning raqobatbardoshligini ta’minlashning samarali ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlari va ularning tarkibini oshirish;

-mehnat bozorida xotin-qizlarning raqobatbardoshligini baholash mezon va ko‘rsatkichlarini qo‘llash;

xotin-qizlar bandligini barqaror rivojlantirish borasida davlat boshqaruvining asosiy yo‘nalishlari va xotin-qizlar bandligini ta’minlashning samaradorlik ko‘rsatkichlarini tahlil qilish;

xotin-qizlar raqobatbardoshligini oshirishda xotin-qizlarning raqamli ko‘nikmalarini rivojlantirish yo‘nalishini aniqlash.

Tadqiqot natijasida tadbirkorlik faoliyati orqali xotin-qizlar bandligini oshirish bo‘yicha quyidagicha xulosalarga kelish mumkin:

-“xotin-qizlar bandligini boshqarish” tushunchasining mazmuni inson kapitalini shakllantirish va takror ishlab chiqarish muammolarini hal qilish nuqtai nazaridan aniqlashtirilgan, bu o‘z navbatida ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar tizimida xotin-qizlar bandligi o‘rniini aniqlashtirish imkonini beradi;

-xotin-qizlarning inson kapitali sifatini oshirish va salohiyatini mustahkamlash ularning kelgusida munosib mehnat bilan shug‘ullanishini ta’minlashda birlamchi omil ekanligi asoslangan;

-xotin-qizlar bandligi samaradorligini baholash borasida integral ko‘rsatkichlar tizimi ishlab chiqilgan va ulardan amalda foydalanish yo‘llari berilgan;

-raqamlashtirish sharoitida xotin-qizlarning raqamli ko‘nikmalarini rivojlantirish va “raqamli bandlik”ni ta’minlash yo‘llari aniqlashtirilgan;

-xotin-qizlar bandligi samaradorligini oshirishda “munosib mehnat” kontseptsiyasining o‘rni va vazifalari ochib berilgan.

Iqtisodiyotni yuksaltirish, xalqimiz farovonligini oshirish, shu bilan birga O‘zbekistonning jahon hamjamiyatidagi imijini yanada yuksaltirish, xalqaro maydondagi obro‘-nufuzini baland ko‘tarish ham pirovard vazifadir.